

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 26.06.2016
Yayın Kabul Tarihi: 10.12.2016

Aksaray'da İki Selçuklu Sultanı: İkinci Ve Dördüncü Kılıç Arslan

Two Seljuk Sultans In Aksaray: Kilicarslan The Second And The Fourth

Doç. Dr. Nevzat TOPAL *

Öz

Bu makalede Türkiye Selçuklu Sultanlarından İkinci ve Dördüncü Kılıç Arslan'ın Aksaray şehrinin gelişmesinde etkileri ve şehir çevresinde gerçekleştirdikleri siyasi faaliyetler ele alınacaktır. Aksaray, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'yı ülkenin doğu bölgesi ile irtibatının sağlayan önemli bir güzergâhta yer almaktadır. Bu durumun farkında olan Selçuklu Sultanlarının Aksaray şehrine büyük ölçüde önem verdikleri görülmektedir. Selçuklular Devrinde Aksaray şehrinin gelişmesinde II. Kılıç Arslan'ın çok etkili olduğu görülmektedir. Şehrin kalitesini tahkim ettirerek şehirde büyük ölçüde imar faaliyetleri gerçekleştirmiştir.

IV. Kılıç Arslan ise Anadolu'da Moğol hâkimiyetini etkili olduğu tarihlerde sultanlık yapmıştır. Moğolların özellikle bu dönemde Aksaray ve çevresinde gösterdikleri faaliyetler ve tahribat üzerinde durulacaktır. Ayrıca Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan'ın Aksaray'da şehit edilmesi makale kapsamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Türkiye Selçuklu devleti, II. Kılıç Arslan, IV. Kılıç Arslan.

Abstract

In this article, the effect of the Turkey Seljuk Sultans, the Second and the Fourth Kilicarslan in the growth of the Aksaray City and their political activities in the city surroundings will be taken into hand. Aksaray is located at an important route, allowing Turkey Seljuk Government's capital Konya to communicate with the country's eastern region. It can be seen that the Seljuk Sultans are aware of the importance of this situation, and they place large value and importance to the city of Aksaray. During the age of Seljuks, it can be seen that the Sultan Kilicarslan the Second had a big impact in the growth of the city of Aksray. He has started a large scale of development planning by strengthening the City's Castle.

Kilicarslan the Fourth however has been the Sultan during the period of Mongolian Dominance in the Anatolia. There will be an emphasize for the period of Mongolian activities and the damages in Aksaray Region. Also, an evaluation of the killing of Kilicarslan the Fourth, the Seljuk Sultan will be given in a form of a article.

Keywords: Aksaray, Turkey Seljuk Government, II. Kilicarslan, IV. Kilicarslan

Giriş

Türkiye’de Malazgirt Savaşı öncesi Türk akınları görülmekte ise de kalıcı yerleşmenin 1071 tarihinden sonra olduğu görülmektedir (Cahen 2000: 2-9). Alparslan’ın ölümünden sonra Melikşah tarafından serbest bırakılan Süleyman Şah ve kardeşleri tarafından 1072 tarihinde Malatya, Kayseri, Aksaray, Konya, Sivas bütün Rum’u aldıkları belirtilmektedir (Turan 1996: 47). Aksaray’ın Türk hâkimiyetine girişi ile ilgili olarak Zeki Oral, Aksaray’ın 1077 yılında Selçuklu topraklarına katıldığını, 1080 yılı olayları münasebetiyle Süleyman Şah’ın Konya ve Aksaray hükümdarı olduğunu ifade etmektedir (Oral 1962a: 223; Topal 2009: 39). Ahmed Bin Mahmud ise Konya, Kayseri, Aksaray’ın Melikşah tarafından alınarak Süleyman-Şah’a verildiğini ifade etmektedir (Ahmed Bin Mahmud 1977: II, 21).

Yukarıda görüldüğü üzere 1072-1080 tarihleri arasında Aksaray’ın Selçuklu hâkimiyetine girdiği görülmektedir. Konya merkez olduktan sonra, Aksaray doğuya giden yol üzerinde kurulan en önemli iskân merkezi durumuna gelmiştir. Sultan Mesud (1116-1155) askeri üs olarak kullanıldığı Aksaray’ın kalesini tamir etmiş, cami ve sosyal müesseseler yaptırmıştır. Aksaray Ulu Camii minberindeki tarihsiz kitabede Selçuklu Sultanı olarak adı zikredilmektedir (Oral 1962b: 223; Konyalı 1974: I 277-290; Akyurt: 131; Topal 2009: 40). İbn Bibi, Sultan Mesud öldüğü zaman (1156) memleket üç kısım halinde idare edilmekte olduğunu kaydetmiştir. Konya, Aksaray ve Niğde şehrinin yönetiminin oğlu II. Kılıç Arslan tarafından idare edilmekte olduğunu belirtmiştir (İbn Bibi 1986: II, 33). Görüldüğü üzere II. Kılıç Arslan’ın 1156 babasının öldüğü tarihte Aksaray hâkimi olduğu kaydedilmiştir.

1. II. Kılıç Arslan Devrinde Aksaray

Kaynaklar umumiyetle Aksaray şehrinin II. Kılıç Arslan tarafından adeta yeniden kurulduğuna işaret etmektedir. Anonim Selçuknâme'de Aksaray'da kervansaraylar ve pazarlar kurduğu belirtilmektedir (Anonim 1952: 25). Ayrıca dönemin kaynaklarında II Kılıç Arslan'ın, Aksaray'da camiler, kervansaraylar, bedestenler yaptırdığı ve kalesini tahkim ettirdiği belirtilmiştir. Ayrıca şehre seyitler, gaziler, âlimler, tüccarlar getirterek yerleştirmiş ve adeta şehri yeniden kurmuş; şehre gayri gayrimüslimlerin, hüviyet ve asaleti belirsiz kimselerin girmesine müsaade etmemiştir (Aksarâyî 2000: 23; Ahmed Bin Mahmud 1977: I, 148; Oral 1962a: 223; Topal 2009: 36; Kuban 1968: 63; Turan 1946: 476). Aksaray, bundan ötürü Darü'z-Zafer (Ertuğrul 2015: 336-337, 466; Oral 1962a: 223), Darü'l-Cihad (Oral 1962a: 223) unvanlarıyla anılmaya başlanmıştır.

II. Kılıç Arslan'ın bu hususta yaptıkları Niğdeli Kadı Ahmed'in eserinde teferuatlı şekilde anlatılmıştır. Kadı Ahmed tarafından 1333 tarihinde Niğde'de kaleme alınmış olan bu eserin günümüze 1340 tarihinde Aksaray'da Yusuf b. Bencâr tarafından istinsah edilen nüshası ulaşmıştır (Ertuğrul 2015: 466).

Kadı Ahmed II. Kılıç Arslan'ın aldığı tedbirleri şu şekilde anlatmıştır.

“Rum'un, Şam'ın Ermen'in ve Efrenc'in sultanı Rüknuddin Kılıç Arslan ibn Sultan Mes'ud Selçukî (Allah her ikisinin de buhranlarını aydınlık kılsın)'dir. Bu iklimde fetihlerde bulunduğu sırada, burayı ihtiyar buyurdu. Yüksek binalar ve saraylar yaptırdı. İştirak sanatına uygun olarak onları mebna” adıyla isimlendirdi. Bağılık peşinde olanların dışındaki Müslümanları ve Azerbaycan beldelerindeki gazilerin ve şehidlerin hayırlılarını buraya iskân etti. Âlimler, fazılları, fakihleri, hâceleri ve mâhir marangozları öylesine doldurdu ki, burası da civardaki diğer beldeler gibi oldu. Ermenilerin, Zerdüşlerin, Nasranilerin, fahişelik yapanların, kötü soyluların, sefil, adi, rezil ve düşük kimselerin yorulmasına/çalışmasına ihtiyaç kalmadı. Onun kurduğu medreseler dersler itibariyle güvenilir hâle geldi ve iki mezhebe göre faaliyet icra ettiler. Rumlar bir bademin kabuğu ile içi gibi bir elbise içinde nifaka sebep olmaksızın uyumlu davranmalarının sağladığı bereketle, mezkûr küre ile diğer beldelere karşı ne kadar iftihar etseler azdır. Burada tahrir olunan Sultan Kılıç Arslan'ın zikri, daha önce Karataş ve Hasandağı istikametine açılan Erâkliyye (Ereğli) dervâzesi/kapısı üzerindeki mermer taşta kündari tekniği ile latif bir şekilde nakşedilmiş idi. Bu bende ile orada ikâmet eden diğer kimseler ve yolcular bu [kitabeyi] mütalaa etmeye muvaffik olmuşlardır (Ertuğrul 2015: 336-337)”.

Görüldüğü üzere II. Kılıç Arslan Aksaray'da kapsamlı bir imar faaliyeti gerçekleştirmiştir. Aksaray'a Azerbaycan beldelerinden gazilerin, âlimlerin, fazılların, hâcelerin ve mahir marangozların getirildiği; Ermenilerin, Zerdüşlerin, Nasranilerin, kötü soyluların, sefil, adi, rezil ve düşük kimselerin çalışmasına ihtiyaç kalmadığı bildirilmektedir. Başka bit ifade ile bu kimselerin şehirde yaşamalarına müsaade edilmemiştir. Ayrıca Kadı Ahmed yukarıda II. Kılıç Arslan tarafından Aksaray şehri ile ilgili söylenen ifadelerin şehrin Karataş ve Hasandağı istikametine açılan Erakliyye kapısı üzerindeki mermer taşta nakşedildiğini ve burada ikamet

edenler ile kendisinin de bu kitabeyi mütalaa etmeye muvaffak olduklarını söylemektedir.

II. Kılıç Arslan tarafından yapılan imar ile ilgili olarak şehirden 1059/1649 tarihinde geçen Evliya Çelebi'de ilginç bilgiler vermektedir (Evliya çelebi 2010: III/I, 180). Evliya Çelebi bu husus ile ilgili olarak şu bilgilere yer vermektedir.

“Selçuklulardan Sultan İzzeddin Kılıç Arslan ibn Melik Mes’ud, 569 (1172-1173) tarihinde Rum küffarı elinde pazu zoruyla Rum keferesini kıra kıra amân vermeyip feth ettiklerinde Hristiyan askerlerinden inatçı ve uğursuz bir fert kalmaz. Meğer bu zaferli fetihde 70 adet büyük veliler hazır imiş. Fetihden sonra ilk Cuma namazında şeyh Kerimeddin’i Kirmâni el kaldırıp meclistekilerin hepsi, amin dediklerinde Şeyh Kerimeddin hazretleri,

“İlâhî bu İslâm şehrinde yere gelesi küffardan biri sakin olmaya. Ve ticaret ile gelip gide ve karar ederse ömürlü olmaya!” diye bütün büyük veliler dua ederler. Onun için günümüzde Aksaray’da hâlâ küffardan nâm ve nişan yoktur. Yerleşmek isteseler belde halkı komazlar ve hâkim kuvvetiyle kalırsa aslâ ömürlü olmazlar.

Fetihden sonra bu şehirde 700 büyük veliler ikâmet demiri bırakıp kaldılar. Onun için bazı tarihçiler bu şehre “Dârü’s-suleha” diye isim vermişler. Daha sonra Aksaray fatihi Kılıç Arslan Şah bu şehri anılan evliyâaullahların nazarıyla öyle imar eder ki sanki Konya’nın Meram’ı olur” (Evliya çelebi 2010: III/I, 255).

Evliya Çelebi şehrin fethi sırasında 70 evliyanın yardımında bulunduğunu ve bu sebepten şehre “Dârü’s-suleha” ismini verildiğine de dikkat çekmektedir. Kadı Ahmed ve Evliya Çelebi’nin verdiği bilgilerden şehrin II. Kılıç Arslan tarafından oldukça kapsamlı imar ve iskân faaliyetleri yapıldığını göstermektedir.

II. Kılıç Arslan son günlerinde ülkeyi Onbir oğlu arasında paylaştırmış Aksaray’ı Sivas ile birlikte oğlu Kutbeddin Melikşah’a vermiştir (Aksarayî 2000: 23; İbn Bibi 1996: I, 41; Topal 2009: 40). Kutbeddin Melikşah da melik sıfatı ile tam bir istiklale sahipti. Bu durum Aksaray’ın başkent olarak idare edilmesi anlamını taşımaktadır. Taksimat sonrasında kardeşler arasında saltanat mücadelesi başlamıştır. Sivas-Aksaray meliki Kutbeddin Melikşah Konya’yı işgal ederek babasını esir almış ve kendisini veliaht ilan ettirmiştir. Babasını yanına alan Kutbeddin Melikşah, Kayseri Meliki Sultanşah üzerine yürüyerek Kayseri’yi kuşattı. II. Kılıç Arslan bir fırsat bularak Kayseri’ye sığındı. Bu durum üzerine Konya’ya dönen Kutbeddin Melikşah istiklalini ilan etti. II. Kılıç Arslan bu gelişme üzerine Uluborlu meliki küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev’in yanına giderek O’nunla birlikte Konya’yı kuşattı. Konya’da tutunamayacağını anlayan Kutbeddin’in Aksaray’a çekildiği görülür. Kılıç Arslan ve Keyhüsrev Aksaray’ı muhasara ettikleri sırada II. Kılıç Arslan öldü (1192). Gıyaseddin Keyhüsrev’de kendisini Konya’da Sultan ilan etti (Turan 1996: 226-227; Topal 2009: 41-42).

II. Kılıç Arslan’ın daha meliklik zamanında Aksaray yönetiminde bulunduğu, hükümdarlık yıllarında ise şehre büyük önem verdiği ve çok sayıda imar faaliye-

ti gerçekleştirdiği ve hükümdarlığının son günlerinde ise şehrin yönetimini oğlu Kutbeddin Melikşah'a devrettiği görülmektedir.

Kutbeddin Melikşah'ın ise Aksaray hâkimiyeti fazla uzun sürmemiş kısa bir süre sonra hastalanıp ölmüştür. Bu durum üzerine kardeşleriyle de ittifak kuran Tokat meliki II. Rükneddin Süleymanşah Sivas, Kayseri ve Aksaray'a gelerek hâkim olmuştur. Daha sonra Konya'yı da işgal eden Rükneddin 1196-97 yılında şehri teslim alarak tahta oturmuştur (Turan 1996: 245; Topal 2009: 42). Rükneddin tarafından 593/1196 tarihinde Aksaray'da kestirilen para günümüze ulaşmıştır (Artuk 1971: 354).

2. IV. Rükneddin Kılıç Arslan

IV. Kılıç Arslan'ın 1254-1257, 1259-1262 (Müşterek) sultanlığı ve 1262-1266 tarihleri arasında da müstakil sultan olarak yönetimde yer almıştır. Müstakil yönetimi esnasında İlhanlılar tarafından Anadolu'ya vezirlik rütbesi ile mali meselelerle ilgili olarak Taceddin Mutez'in atanmıştır. Taceddin Mutez'e bu dönemde Kastamonu, Aksaray ve Develi vergi gelirlerinin verilmiştir (Aksarâyî 2000: 55).

IV. Kılıç Arslan'ın Aksaray şehrinde bulunduğu günlere dair önemli kayıtlar yer almaktadır. Bu kayıtlardan biri Aksaraylı tarihçi Aksarâyî tarafından bahsedilmektedir. Bu kayıtta, Rükneddin Kılıç Arslan'dan; "...cesur, güzel yüzlü, boyu endamı mütenâsip biryidi. Yokuşta inişte benzeri olmayan çevik bir süvari idi. Fakat ileri görüşlü biri değildi. Binicilikte ustalığı o derece idiki Aksaray sarayının 15 basamaklı merdivenini at üzerinde inercikardı. Vezirler, bir kaza olur diye ona engel olmak istediklerinde onlara aldırmadı". şeklinde bahsedilmiştir (Aksarâyî 2000: 62). Bu bilgilerde IV. Kılıç Arslan'ın kişisel özelliklerinden bahsedildiği gibi Aksaray'da bulunan saray hakkında da önemli ayrıntılar yer almaktadır.

IV. Kılıç Arslan'ın ölümüne sebep olan siyasi hadiselerin Aksaray çevresinde gerçekleştiği görülmektedir. Sultan, Taceddin Mutez'in tertip ettiği bir ziyafette Muineddin Pervane'nin tertibi sonucunda 1266 tarihinde Aksaray'da öldürülmüştür (Aksarâyî 2000: 65; İbn Bibi 1986: II, 166-170; Turan 1996: 530-531).

Dönemin kaynaklarında bu hadiseye ait önemli ayrıntılar yer almaktadır. Sultan devlet yönetiminde Muineddin Pervane'nin oldukça fazla nüfuz sahibi olmasında rahatsızlık duymuştur. Bu durumu yakında takip eden Pervane Moğol komutanları ve Hatiroğullarını kullanarak sultandan kurtulmak istemektedir.

Bu sebepten IV. Kılıç Arslan Moğol komutanı Nabşi ile görüşmeye Aksaray'dan Kırşehir tarafına hareket ettiğinde Pervane Nabşi Noyan ile görüşme sağlanmadan Sultanın yolunu keserek görüşmüştür. Bu görüşmede Pervane Sultan'a karşı sert sözler sarf etmiştir. Aksarâyî bu sözler üzerine gelişmeleri şu şekilde anlatmaktadır.

"Ağabey (ici), sarhoş musun veya uyuşturucu mu aldın? Diye sordu. Pervane, "Evet! Beni senin uygunsuz davranışın sarhoş edip uyuşturdu. Seni Burdur Kalesi'n-

den ben çıkardım. Senin saltanatının düzeni, benim tedbirimle yoluna girdi. İlahi takdir sebebiyle benim hizmetimin hakkını tam olarak tanımadın (Aksarâyi 2000: 65).

Aksarâyi hadisenin devamı olarak Nabşı ve Pervane'nin Aksaray yakınlarında Kulful? Suyu sahrasında konaklarından bahsetmektedir. Burada IV. Kılıç Arslan'ı ziyafete davet ettiklerini ve bu davette içeceğini zehir katarak onu zehirlediklerinden bahsedilmektedir (Aksarâyi 2000: 65).

Dönemin bir diğer kaynağı olan İbn Bibi'de hadisenin daha ayrıntılı şekilde anlatıldığı görülmektedir. Aksaray yakınlarında Sultan Taceddin Mutez ile görüşmüş bu görüşmede Taceddin Mutez'in sultana neden Pervaneyi öldürmeye kalkıyor-sun şeklinde sorguya çekilmiştir. Sultan böyle bir niyetini olmadığını bu bilginin yanlış olduğunu belirtti ise de inandıramamıştır. Taceddin Mutez, Pervaneye karşı kendisini kıskırtan devlet adamının teslimini istemiş veya kendisinin cezalandırılacağını belirtmiştir. İbn Bibi'de olayların devamında Sultan'ın önce Moğollar tarafından tertip edilen ziyafete katıldığı, sonrasında ise kendisinin ziyafet tertip ettiği bilgileri yer almaktadır. Bu ziyafette zehirlenen ve kendinden geçmeye başlayan Sultanın ağır hakaretlere ve tartaklamalara uğradığı anlatılmıştır. Bu konu ile ilgili ayrıntılar şu şekildedir (İbn Bibi 1986: II, 166-170).

“...aradan bir süre geçince bütün Moğol emirleri ve Pervane otağdan dışarı çıktılar. Hatiroğullarından Ziya ile Şeref birkaç Moğolla orada kaldılar otağın kapısını sökerek gülüşüp eğlenmeye başladılar. Genç sultanı tekme darbelerine tutarak ağlatıp inlettiler. Her ne kadar feryat ve figan etti. Aman ve yardım dilediyse de onlardan acıma ve merhametten eser, vefakârlık ve velinimetlik haklarından iz görmedi. Sonunda yayın kirişi ile onun kutlu canını ve mübarek ruhunu cennet bahçesine yolladılar...”(İbn Bibi 1986: II, 169)

İbni Bibi'de ayrıca Sultan'ın ölümü üzerine bir şiir yer almaktadır.

“Cihan padişahı öldü. Biz böyle suskun kaldık. Yüz binlerce ah ve figanla

Ey sikke! O olaydan sonra ayarın kalmadı

Ey davul! O şahlar şahının matemi için kükre

Vah, Saltanat bulutun altına girmiş sabaha dönmüş

Vah memleket, akşam gibi siyah saçın rengini almış

Ey göğün oku! Feleğin kemerini aç. O ok torbasını, şahın alayının omuzundan çıkar.

Ey taç! Ülkenin nizamı bozuldu. Toprağa düş.

Ey taht! Padişahın talihi karardı zehir iç.

Ey Çetr! Şimdi siyah kisvet giymek yakıştır.

Şahın kılıcı kınısız kaldığı için matem elbisesi iste” (İbn Bibi 1986: II, 169-170).

Çalışma konumuzu oluşturan II. ve IV. Kılıç Arslan'ın her ikisi de Aksaray çevresinde cereyan eden siyasi olaylar sırasında ölmüştür. Aksaray her iki Selçuklu sultanı tarafından önem verilen şehirlerdendir.

3. II. ve IV. Kılıç Arslan Devri'nde Aksaray'da İmar-İşkân Faaliyetleri ve Vakıf Kurumları

3.1. Kervansaray

II. Kılıç Arslan devrinde ticaretin gelişmesi ile birlikte ticarî yolar üzerinde kervansaraylar kurulmuştur. Bu dönemde Aksaray yakınlarında *Kılıç Arslan Kervansarayı* (İbn Bibi 1986: II, 123; Aksarâyî 2000: 33; Turan 1946: 476) inşa edilmiştir.

3.2. Kale

II. Kılıç Arslan'ın 1170-71 tarihinde Aksaray'ı yeniden inşa ederek askeri bir üs haline getirildiği belirtilmektedir. Bu dönemde şehrin etrafındaki surları tahkim ettirmiştir (Anonim 1952: 27; Katip çelebi 1145: 620; Turan 1997: 701; Oral 1962a: 223; Görür 1991: 51).

3.3. Saray

Aksaray'da Selçuklular döneminde en az bir sarayın bulunduğu bilinmektedir. Bu sarayın II. Kılıç Arslan döneminde (1156-1192) inşa ettirildiği ileri sürülmektedir (Konyalı 1974: I, 1633). Yakut el-Hamevî, Konya ve Aksaray'da hükümdarların saraylarının bulunduğu bahsetmektedir (Yakut Hamevi 1990: III, 113, IV, 471). Aksaraylı tarihçi Aksarâyî ise eserinde; Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın söz konusu sarayın 15 basamaklı merdivenini at üzerinde inip çıktığını bildirmektedir (Aksarâyî 2000: 62).

Aynı eserde; "...Sultan Rükneddin Kılıç Arslan Kırşehir yakınlarında Nabşi Noyan ile görüştüktan sonra Aksaray'a sarayına geldi..." (Aksarâyî 2000: 65) ve "Şehirde Kızıl Hamid isyanının bastırılmasından sonra Sahip Fahreddin ordunun büyük emirlerinden biriyle Aksaray Sarayı'na" indi" (Aksarâyî 2000: 99) şeklinde kayıtlara rastlanmaktadır. Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere şehirde Selçuklular devrinde şehirde bir saray mevcut olup kuvvetle muhtemel II. Kılıç Arslan derinde yapılmıştır.

3.4. Saray Hamamı

Günümüze gelmeyen hamamın Hükümet Konağı, Adliye binası ve Atatürk Anıtının bulunduğu sahanın doğusunda Bankalar Caddesi civarındaki sarayın hemen bitişiğinde bulunduğu ileri sürülmektedir (Konyalı 1974: II, 1683; Görür 1991: 134). Hamamın, II. Kılıç Arslan (1156-1192) devrinde saray ile birlikte yaptırılmış olduğu ileri sürülmektedir (Konyalı 1974: II, 1683). Saray hamamı ile ilgili olarak dönemin kaynaklarında bilgilere tesadüf edilmektedir. Anonim Selçukname'de Kazvinli Sahip Fahreddin'in naibi, Tebrizli Şemseddin'in Aksaray'da hamaama girdiği, orada rahatsızlanarak öldüğü ifade edilir (Anonim 1952: 56). Kaynakta ismi verilmeyen hamamın saray hamamı olabileceği ve erken bir dönemde ortadan kalkmış olabileceği ileri sürülmektedir (Topal 2009: 95).

3.5. Kılıç Arslan Hamamı

Aksaray Anadolu Lisesi karşısında, Sofular Mahallesi girişinde yer alan hamam, halk arasında “Eski hamam” veya “Kılıç Arslan Hamamı” olarak bilinmektedir (Çetintürk 1986: 244). Yapının II. Kılıç Arslan döneminde yapıldığı ileri sürülmektedir (Konyalı 1974: I, 1633; Görür 1991: 134).

Aksaray’a uğrayan seyyahların eserlerinde hamam hakkında bilgilere tesadüf edilmektedir. Evliya Çelebi’nin “Bey Hamamı” olarak isimlendirdiği hamam bu olduğu ileri sürülmektedir (Evliya Çelebi 2010: III, 193). Texier Selçuklulardan kalma bir hamam (Texier 2002: 97), Sarre ise hamamın 1895’te yıkıntı halde olduğunu belirtmektedir (Sarre 1998: 116). 1928 tarihinde faal olan hamam (Sapançalı Hüsnü 1928: 48) zaman içerisinde yol seviyesi altında kalmış olup büyük kubbesi hariç diğer yerleri yıkılmıştır (Çetintürk 1991: 244).

3.6. Kılıç Arslan Hanı

Günümüze ulaşmayan han Zinciriye Medresesi ile Ulu Cami arasında bulunduğu ileri sürülmektedir (Çetintürk 1986: 232; Çetintürk 1983: 12). Konyalı bu hanın II. Kılıç Arslan tarafından Aksaray’ın yeniden imar sırasında yaptırıldığını belirtmektedir (Konyalı 1974: I, 1089-1091). Kılıç Arslan Hanı (Penbe/Pamuk Han, Kapalı Han) olarak da bilinen yapının son yıllarda Belediye Hali olarak isimlendirildiği ve 1987 yılında Aksaray Belediyesi tarafından yıktırıldığı ifade edilmiştir. Çetintürk, yapının malzeme ve üslup yönünden diğer bölümlerinden tamamen farklı olan güney kapısından Hanın Selçuklular devrinde inşa edildiğinin anlaşıldığını belirtmektedir (Çetintürk 1986: 232; Çetintürk 1983: 19).

Aksaray şehrine gelen seyyahların eserlerinde de han hakkında bilgilere tesadüf edilmektedir. Bu seyyahlardan biri olan Sarre; şehrin ortasında ortaçağdan kalma bir han olarak tarif etmektedir (Sarre 1998: 115; Topal 2009: 61). Kurt Erdmann, Aksaray’da böyle bir Osmanlı hanını bilmediğini ifade etmiştir (Erdmann 1961: 201; Topal 2009: 61). Selçuklu Kervansarayları üzerine araştırma yapan Özergin ise; Aksaray’da kitabesiz büyük bir han olduğunu ifade ile yetinmiştir (Özergin 1965: 155; Topal 2009: 61). 1838 yılında şehre gelen Moltke; “...zifiri karanlık gecede vardık. Burada bir otele inmek hiçbir zaman bahis konusu olamaz. Han yahut kervansaraylar, içerilerinde eşya namına tek bir şey bulunmayan ufak hücrelere bölünmüş geniş, taş binalardan ibarettir...” şeklinde bilgi vermektedir (Moltke 1997: 267; Topal 2009: 61).

3.7. Şifahane

“Darüşşifa” (Hastane), halka sağlık hizmetlerinin sunulduğu yerdir. Bu sağlık kuruluşları dil, din, ırk farkı gözetmeksizin halka sağlık hizmeti sunmaktadır (Cantay 1992: 1-2).

Aksaray’da Darüşşifa bugün Şifahane Mahallesi olarak bilinen yerde olduğu belirtilmektedir (Konyalı 1974: I, 999). Bu yapının farklı görüşler olmakla birlikte II. Kılıç Arslan döneminde (1156-1192) yaptırıldığı ileri sürülmüştür (Cantay 1992: 72).

Yapıldığı dönem ile ilgili ileri sürülen görüşler arasında I. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) yapıldığı (Konyalı 1974: I, 999; Sözmez 1989: 456) veya XIII asrın ikinci yarısında yaptırılmış olabileceği görüşleri de vardır (Sözen 1970-72: II, 212).

Selçuklu kaynaklarında şifahaneye ait kayıtlar mevcuttur. Bu yapıların kervansaraylar gibi sağlam bünyelerinden dolayı bazen asilerin sığınak olarak kullandıkları görülmektedir. Aksaraylı tarihçinin eserinde bu hususta bilgiler mevcuttur. Aksarâyî bu hususta Şengit Oğlu isimli bir isyancının adamları ile sığındıkları şifahaneden çıkararak Ali melik ve Ahmed ile Aksaray Meydanı'nda savaştıkları belirtmektedir (Aksarâyî 2000: 247).

3.8. Camii

Aksaray'da Ulu Cami veya Karamanoğlu İbrahim Bey Camii bilinen yapının taç kapı kemerinin karnında ve köşeliğinde bulunan tezyinat ile minberinden hareketle I. Mesud devrinde yaptırıldığı ileri sürülmektedir (Konyalı 1974: I, 1226-1227). Bu yapının II. Kılıç Arslan tarafında kapsamlı bir şekilde tamir edildiği belirtilmektedir (Konyalı 1974: I, 1226-1233; Konyalı 1973: 273).

3.9. Muzafferiye Medresesi

Aksaray'da II. Kılıç Arslan devrinde inşa edildiğini ileri sürülen (Turan 1988: 48) bir yapıdır. Günümüze ulaşmayan ve sur dışında olduğu tahmin edilmektedir. Selçuklu dönemine ait bir menşurda, Otrar şehrinden gelen Seraceddin Ahmed'in, Muzafferiye Medresesi müderrisliğine tayin edildiği kaydedilmiştir (Turan 1988: 48). Osman Turan, medresenin 1958 yılında harap bir vaziyette mevcut olduğunu ifade etmektedir (Turan 1988: 48). Medrese bugün mevcut değildir.

3.10. Kılıç Arslan Türbesi

Aksaray'ın doğusunda, Kılıç Arslan Tepesi üzerinde, Kırk Kızlar denen bir yapı harabesinin yanındadır (Görür 1991: 91; Önkal 1986: 83; Konyalı 1974: II, 1470-1479). Eserin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Yusuf Akyurt ve Muallim Sapancalı Hüsnü IV. Kılıç Arslan'ın kız kardeşi Gürcü Hatun tarafından inşa ettirildiğini ileri sürmektedirler (Sapancalı Hüsnü 1928: 51; Akyurt: 112; Topal 2009: 105-106). Hakkı Önkal ise yapının XII asrın sonlarında II. Kılıç Arslan için yaptırıldığını belirtmektedir (Önkal 1986: 86; Topal 2009: 105-106).

Bilindiği üzere II. Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah'a karşı giriştiği Aksaray muhasarası sırasında ölmüştür (Turan 1996: 233; Topal 2009: 105-106). II. Kılıç Arslan'ın mumyalama işine bugünkü türbenin hemen yakınlarında yer alan bir köşkte başladığı ve iç organlarının türbenin bulunduğu yerde gömüldüğü ifade edilmiştir. Mezarının ise Konya'da Sultan Mesud tarafından yaptırılan caminin bitişiğindeki türbeye defnedildiği belirtilmektedir (Konyalı 1974: II, 1476; Turan 1997: 699; Topal 2009: 105-106). Yapı bugün çok kötü bir durumda olup yıkılmaya terk edilmiştir (Topal 2009: 105-106).

3.11. Pazarlar

II. Kılıç Arslan Devri'nde Aksaray iktisadi yönden oldukça geliştiği bilinmektedir. Dokuma, halıcılık (Ebu'l-Fidâ 1349: 437; İbn Battûta 2000: I, 414) başta olmak üzere dericilik, zirai mahsuller, meyveciliğin ileri seviyede yapıldığı bilinmektedir (İbn Said 1908: 119; Katip çelebi 1145: 620). Bu durum, çarşı gibi pazarların kurulmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim Anonim Selçuk-namede, II. Kılıç Arslan'ın saltanatının başında 550/1155 yılında Aksaray'ı bina ettiği, kervansaraylar ve pazarlar kurduğu ifade edilmektedir (Anonim 1952: 25).

3.12. Taciye Medresesi

IV. Kılıç Arslan zamanında şehirde inşa edilen ve tespit edilebilen en önemli vakıf eseridir. Medresenin Dere Mahallesi'nde, Milli Eğitim Müdürlüğü'nün kuzeydoğu köşesinde olduğu belirtilmektedir (Görür 1991: 73). XIII. asrın ikinci yarısında Taceddin Mutez tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir (Kuran 1969: I, 107; Görür 1991: 74). Eflâkî'de yer alan bir kayıt bu durumu doğrulamaktadır. Bu kayıta; Aksaray'da bir medrese inşa ettiren Taceddin Mutez'in, Mevlana'dan müderris olarak, Kayserili Şerefeddin'i istediğini rivayet yer almaktadır (Eflaki 1986-1987: I, 180). 1970 yıllarında medreseyi inceleyen Metin Sözen yapıdan geriye Aksaray Lisesi bahçesinde taç kapısının bir bölümünün geldiğini söylemektedir (Sözen 1970-1972: II, 149).

Sonuç

Aksaray'da iki Selçuklu şehrin imar, iskân ve kalkınması noktasında çalışmışlardır. Özellikle II. Kılıç Arslan devrinde şehrin adeta baştanbaşa yeniden kurulduğu görülmektedir. Bu imar faaliyetleri sırasında yapılan sarayın şehre dahi isim verdiği ve şehrin adını bu saraydan dolayı Aksaray olduğu belirtilmektedir. Her iki Selçuklu Sultanının da Aksaray'da günlerini geçirdikleri dönemin kaynaklarında doğrulanmaktadır.

Dikkat çeken bir diğer husus ise her iki Selçuklu Sultanının ölümünü Aksaray yakınlarında gerçekleştirmiş olmasıdır. Selçuklu Sultalarının mezarları ve türbelerinin Konya'da olduğu bilinmekle beraber II ve IV. Kılıç Arslan'ın mumyalama işlerinin Aksaray'da yapıldığı ve iç organlarının Aksaray'a gömüldüğü düşünülmektedir. Aksaray'da ismine tesadüf edilen Kılıç Arslan türbesinin bu amaçla kullanılmış olması ihtimal dâhilindedir.

Aksaray her iki Selçuklu Sultanı döneminde önemli bir merkez ve askeri üs olarak teşkilatlandırılmıştır. Şehirde ilmi ve ticari merkezlerin yoğun olması bu durumu desteklemektedir.

Kaynakça

- Ahmed bin Mahmud (1977), *Selçuk-Name*, I-II, İstanbul.
- Aksarayî (2000), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk tarih Kurumu, Ankara.
- AKYURT, M. Yusuf, *Resimli Türk Abideleri II*, TTK. Ktp. nr.596.
- Anonim (1952), *Tarih-i Al-i Selçuk*, trc. F. Nafiz Uzluç, Ankara.
- ARTUK, İbrahim -Cevriye Artuk (1971), **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu**, I, s. 354, Levha XLIV, İstanbul.
- CAHEN, Claude (2000), *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul.
- CANTAY, Gönül (1992), *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara.
- ÇETİNTÜRK, E. Nihal (1983), "Aksaray-Kılıç Arslan Hanı", *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, VIII/2, s. 11-23.
- ÇETİNTÜRK, E. Nihal (1986), *Aksaray (Niğde) ve Çevresinde Türk eserleri*; Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv., Ankara.
- İbn Battûta (2000), **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut, I-II, İstanbul.
- Ebu'l-Fidâ (1349), *Tavvimü'l-Buldan*, trc. Abdulmuhammed Ayeti, Tahran.
- ERDMANN, Kurt (1961), *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts*, Berlin.
- ERTUĞRUL, Ali (2015), *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Evliya Çelebi (2010), *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*; 3. Cilt 1. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul.
- GÖRÜR, Muhammet (1991), *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- İbn Bibi (1996), *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, çev. Mürsel Öztürk, C. II, Ankara.
- İbn Said el Mağrubi (1908), *Bastü'l-arz Fi'l-tul ve'l-arz*, (tah. Dr. Havan Karnit Hıms), Tatvan.
- Katip Çelebi (1145), *Cihannüma*, İstanbul.
- KONYALI, İ. Hakkı (1973), "Aksaray Ulu Cami", *VD*, X, s. 273-288.
- KONYALI, İ. Hakkı (1974), *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, C. I-III, İstanbul.

KUBAN, Doğan (1968), "Anadolu Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", *VD*, VII, s. 53-73.

KURAN, Abdullah (1969), *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara.

Sapançalı Hüsni (1928), *Hasan Dağı'nda ilmi Cevelan*, Aksaray.

MOLTKE, Helmuth Von (1999), *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, İstanbul.

Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halik*, Süleymaniye Kütüp. Fâtih Böl. No: 4518 (Eski No: 4519), v. 96b.

ORAL, M. Zeki (1962a), "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *VD*, V, s. 223-240

ORAL, M. Zeki (1962b) "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler ve Tarihçeleri", *VD*, V, s. 23-77.

ÖNKAL, Hakkı (1996), *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara.

ÖZERGİN, M. Kemal (1965), "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", **İÜ. Tarih Dergisi**, XX, s. 141-170

SARRE, Friedrich (1998), *Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı*, çev. Dârâ Çolakoğlu, İstanbul.

SÖNMEZ, Zeki (1989), *Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara.

SÖZEN, Metin (1970-1972), *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri*, I-II, İstanbul.

TEXİER, Charles (2002), *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suat; Latin Harflerine Aktaran Kazım Yaşar Koprıman; Sadeleştiren Musa Yıldız, III, Ankara.

TOPAL, Nevzat (2009), *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*, Aksaray Valiliği Yayınları, Ankara.

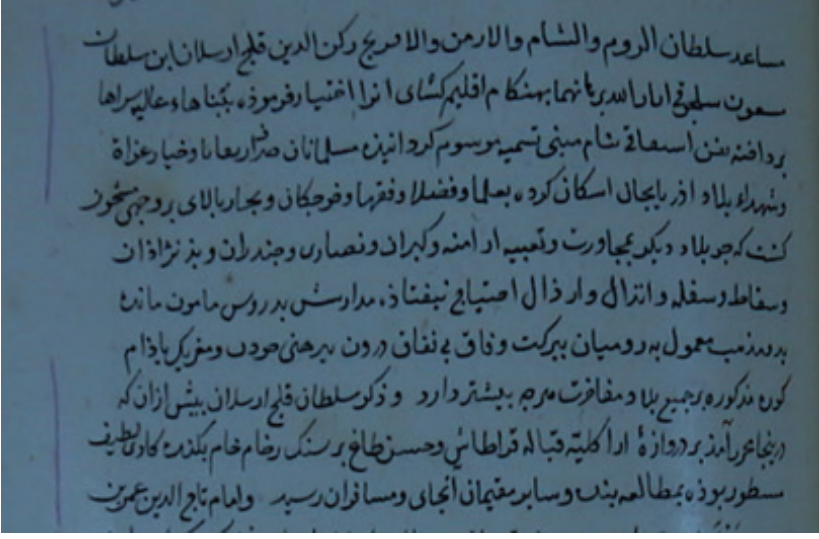
TURAN, Osman (1997), "Kılıç Arslan II", **İA**, VI, s. 688-703.

TURAN, Osman (1946), "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, X/39, s. 471-496.

TURAN, Osman (1996), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.

TURAN, Osman (1988), *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara.

Yakut el-Hamevî (1990), *Mu'cem el-Buldan*, (tah. Ferir Abdü'l-Aziz el-Cundî), III-IV, Beyrut.

Aksaray Hakkında (Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü'ş-Şefik*) (Kadı Ahmed: v. 96b)

Rum'un, Şam'ın Ermen'in ve Efrenc'in sultanı Rüknuddin Kılıç Arslan ibn Sultan Mes'ud Selçûki (Allah her ikisinin de buhranlarını aydınlık kılsın)'dir. Bu iklimde fetihlerde bulunduğu sırada, burayı ihtiyar buyurdu. Yüksek binalar ve saraylar yaptırdı. İştirak sanatına uygun olarak onları mebna" adıyla isimlendirdi. Bağılık peşinde olanların dışındaki Müslümanları ve Azerbaycan beldelerindeki gazilerin ve şehidlerin hayırlılarını buraya iskân etti. Âlimler, fazılları, fakihleri, hâceleri ve mâ-hir marangozları öylesine doldurdu ki, burası da civardaki diğer beldeler gibi oldu. Ermenîlerin, Zerdüşlerin, Nasranilerin, fahişelik yapanların, kötü soyluların, sefil, adi, rezil ve düşük kimselerin yorulmasına/çalışmasına ihtiyaç kalmadı. Onun kurduğu medreseler dersler itibariyle güvenilir hâle geldi ve iki mezhebe göre faaliyet icra ettiler. Rumlar bir bademin kabuğu ile içi gibi bir elbise içinde nifaka sebep olmaksızın uyumlu davranmalarının sağladığı bereketle, mezkûr küre ile diğer beldelere karşı ne kadar iftihar etseler azdır. Burada tahrir olunan Sultan Kılıç Arslan'ın zikri, daha önce Karataş ve Hasandağı istikametine açılan Erâkliyye (Ereğli) dervâzesi/kapısı üzerindeki mermer taşta kündari tekniği ile latif bir şekilde nekşedilmiş idi. Bu bende ile orada ikâmet eden diğer kimseler ve yolcular bu [kitabeyi] mütalaa etmeye muvaffık olmuşlardır (Ertuğrul 2015: 336-337).

